

Per Bauhn

Om strukturell orättvisa och förtryck – slutreplik

1. DET STRUKTURELLA FELSLUTET OCH DEN KOMMUNITARISTISKA PARADOXEN

Normativ strukturalism är en teori som hävdar att olikheter i utfall mellan grupper med avscende på sådant som materiella resurser och social status är en tillräcklig grund för slutsatsen att det råder en strukturell orättvisa mellan dessa grupper. Denna slutledning har jag kallat det *strukturellistiska felslutet*, eftersom den innebär att man går från en beskrivning av verkligheten (en deskriptiv strukturell utsaga) till en moraliskt värderande slutsats (en normativ strukturell utsaga), utan stöd av något resonemang som kan förklara varför olikhet i utfall måste förstås som orättvisa. Det strukturellistiska felslutet skulle då vara snarlikt det felslut som begås av den som bryter mot Humes lag och oförmedlat härleder ett ”bör” från ett ”är”.

Mattias Gunnemyr menar att jag bortser från att normativ strukturalism innehåller en värdepremiss från vilken dess slutsats om strukturell orättvisa kan härledas på ett logiskt giltigt sätt, och att det därför inte föreligger något brott mot Humes lag. Denna värdepremiss skulle rymmas i Iris Youngs referens till ”normativ reflektion”. Men vad ligger i denna ”normativa reflektion”?

Vid första påseendet kan Youngs argumentation se övertygande ut. Hon skriver i inledningen till sin bok, att ”där sociala gruppskillnader existerar och vissa grupper är privilegierade medan andra är förtryckta, så fordrar social rättvisa uttryckligen att man erkänner och tar sig an dessa gruppskillnader för att motverka förtryck” (Young 1990, s. 3). Nyckelordet här är ”förtryck”. Det låter väl intuitivt rimligt att skillnader som innebär att någon *förtrycks* är orättvisa. Men när Young sedan ska tala om vad förtryck är – med dess ”fem ansikten” exploatering, marginalisering, maktlöshet, kulturimperialism och våld – så handlar det om att vissa grupper har mindre inflytande än andra, att vissa grupper har en lägre sysselsättningsgrad och sämre betalda arbeten än andra, att vissa gruppers perspektiv är mindre framträdande i samhällsdebatten än andras, att vissa grupper löper större risk att utsättas för våld än andra,

osv. Men var finns argumentet för att dessa skillnader utgör ett *förtryck*?

Att en grupp har sämre utfall än andra eller upplever sig sämre behandlade än andra är inte i sig bevis för förtryck. Endast om det sämre utfallet i allt väsentligt är orsakat av yttre ingrepp där man med tvång berövat gruppens medlemmar resurser som de har rätt till, så kan vi tala om förtryck. Om det sämre utfallet i stället kan förklaras antingen med hänvisning till opersonliga och svårpåverkade faktorer, som en global lågkonjunktur, eller med hänvisning till faktorer inom gruppen, som låg utbildning, ovilja att ta vissa arbeten, religiösa tabun som motverkar interaktion med det omgivande samhället osv., så är inte ”förtryck” en rättvisande term i sammanhanget. Young ser emellertid förtryck i själva det faktum att en grupp har det sämre ställt än en annan. Förtryck handlar enligt henne således om allt från att löntagare är beroende av arbetsgivare för sin försörjning (s. 49), till att de som inte arbetar lider av uttråkning (s. 55). Men ojämlikhet är inte nödvändigtvis orättvisa och upplevd oförrätt är inte nödvändigtvis detsamma som faktisk oförrätt. Att missta sig på detta är att begå det strukturalistiska felslutet.

Gunnemyr menar också att det inte finns någon paradox i att Iris Young och Alasdair MacIntyre å ena sidan hävdar att moraliska värderingar är perspektivberoende och å andra sidan själva faller värdeomdömen om grupper, samhällen och traditioner på ett sätt som verkar förutsätta perspektivberoende utgångspunkter. Gunnemyr menar att Young fortfarande gör sina bedömningar ”utifrån en subjektiv ståndpunkt” och att MacIntyres kritik av rättighetsteorier i själva verket är en konsekvent och icke-paradoxal följd av hans ståndpunkt att ”det inte finns objektivt sann moral”. Emellertid säger Young och MacIntyre mer än vad Gunnemyr ger sken av. Young säger t.ex. om sina kriterier för förekomst av förtryck: ”Jag anser att dessa kriterier är objektiva” (s. 64). Och MacIntyre menar förvisso att normativa bedömningar av en persons handlande ”har kapacitet för objektiv sanning och falskhet” (MacIntyre 1985, s. 224) och att ”rationella skäl kan ges för en tradition i vilken de aristoteliska moraliska och politiska texterna är kanoniska” (s. 257). Så det finns ett spänningsförhållande mellan vad kommunitarister som Young och MacIntyre säger om moralens relativitet och den icke-relativitet som de gör anspråk på för sina egna teser. Det är detta spänningsförhållande som jag har kallat den *kommunitaristiska paradoxen*.

2. BETYDELSEN AV AVSIKTLIGHET OCH IDENTIFIERBARA AKTÖRER

Gunnemyr har även invändningar mot den roll som avsiktlighet spelar – explicit eller implicit – i min syn på vad som bör räknas som förtryck. Avsiktligheten, och förekomsten av en identifierbar aktör, blir relevant

inte bara för fastställandet av förtryck, utan också för *tillämpningen* av normativ strukturalism. Benägenheten att resonera i termer av förtryckande strukturer i stället för i termer av förtryckande aktörer öppnar i sig för orättvisa och förtryck, nämligen när den normativa strukturalismen används för att legitimera ingrepp mot individer som visserligen inte personligen antas ha handlat orätt, men som i kraft av sin gruppidentitet räknas till en förtryckande ”struktur”. (Vita medelålders män brukar utgöra en klassisk strykgrupp i sådana sammanhang.)

Den normativa strukturalismens förkärlek för ett insinuant och konspiratoriskt generaliserande språkbruk är av intresse här. När man ska förklara grupper tillkortakommanden, så väljer man att uttrycka sig på ett sätt som försvagar skiljelinjen mellan händelse och handling, mellan det någon råkar ut för och det någon annan gör. Man suggererar bilden av passiva offer och aktiva förövare av orättvisa. I svensk debatt om kvinnors eller minoriteters belägenhet kan det t.ex. heta att den som inte har kommit till tals har *blivit tystad*, den som inte har valts har *blivit bortvald*, den som inte har räknats med har *blivit exkluderad*, den som inte har lyckats har *blivit marginaliserad*, osv. Hos Young heter det på liknande sätt att de som inte har arbete har *blivit utstötta* från delaktighet i det sociala livet (s. 53) och att grupper vars perspektiv inte är framträdande i samhället, har *blivit osynliggjorda* (s. 59). Idén om ett allestädes förekommande förtryck görs på detta sätt mer lättsmält genom att grupper tillkortakommanden framställs i offerterminologi.

I den normativa strukturalismens värld upphävs skillnaden mellan att drunkna och att bli dränkt, mellan olycka och orättvisa. Och den moraliska implikationen av denna retorik är givetvis att det någonstans finns ett ansvar att utkräva för tystandet, bortväljandet, exkluderandet och marginaliserandet. Här undviker man kinkiga krav på bevisföring genom att hänvisa till ”strukturer” i stället för enskilda aktörer och deras identifierbara handlingar. (Det är också i linje med den normativa strukturalismens fokus på *kollektiv* snarare än på individer.) Därmed kan man peka ett anklagande finger mot alla som inte skyddas av en identitet som offer eller representant för offer. Den som inte är en del av lösningen är en del av problemet. Eller som Iris Young uttrycker det, när hon beskriver filosofens roll: ”om samhället är delat av former för förtryck, så antingen förstärker hon dem, eller så kämpar hon mot dem” (s. 5).

Man bör dock fråga sig om inte den normativa strukturalismen kan bli del av ett annat problem, nämligen det som handlar om en utvidgad legitimering av våld som redskap i politisk förändring. Det är inte moraliskt kontroversiellt att tänka sig att det är rätt att använda våld mot förtryck. Men om förtrycket plötsligt utsträcks till att omfatta frånvaron av jämlikhet i största allmänhet och ses som inbäddat i samhällets ”struk-

turer”, så ligger det nära till hands att också se krossade bankfönster och stenkastning mot polisbilar som en sorts berättigat ”motvåld”, även i demokratiska rättsstater. Drivna av en självförståelse som företrädare för offer och en demoniserad bild av det omgivande samhället kan allehanda ”motståndsgupper” sätta respekten för medborgardemokratins rättsordning ur spel. I en självrättfärdig förtryksamhet över ett teoretiskt bestämt förtryck lånar man sig till att bli redskap för ett högst konkret förtryck, i form av våldshandlingar mot samhället och enskilda individer. Så har ju också idéer om strukturell orättvisa tidigare fungerat som alibi för revolutionärt våld och förtryck, från Lenin till Pol Pot.

LITTERATUR

MacIntyre, Alasdair. 1985. *After Virtue* (2:a uppl.). London: Duckworth.

Young, Iris Marion. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.